Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DET REGIONALE FAGLIGE KULTURMILJØRÅD

SØNDERJYLLANDS KULTURMILJØER - NR. 2

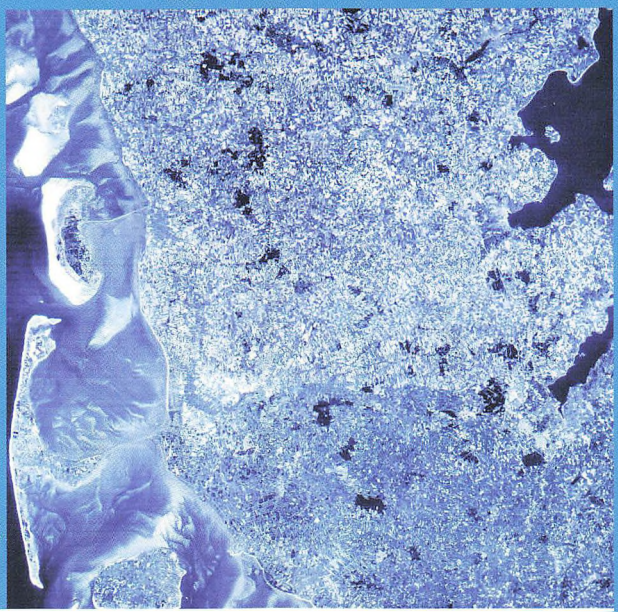

1920-GRÆNSEN

En folkevalgt grænse

Den dansk-tyske grænse af 1920 betragtes i dag som enestående i verden. Den er den eneste, endnu eksisterende, grænsedragning, der er kommet i stand ved en folkeafstemning.

At grænsen som fysisk markering i disse år er ved at forsvinde i det europæiske fællesskab, gør ikke dens betydning mindre. Grænsen vil fortsat udgøre et unikt kulturmiljø, det er væsentligt at fastholde som en markering i landskabet og som et selvforståelsens sted for befolkningerne nord og syd for grænsen. I takt med den politiske udvikling vil det imidlertid blive stadig mere nødvendigt at formidle grænsens kulturhistorie.

H.P. Hanssen taler til folkemængden på ca. 3.000 fra nær og fjern foran Folkehjem i Aabenraa den 17. november 1918 efter den Nordslesvigske Vælgerforening havde vedtaget en resolution med krav om en folkeafstemning i Nordslesvig. Foto: Peter Clausen. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Dannelsen af 1920-grænsen

Sønderjylland, som vi i dag kalder den nordlige del af hertugdømmet Slesvig, der er et resultat af afstemningen i første zone den 10. februar 1920 og i anden zone den 14. marts, er en integreret del af kongeriget Danmark.

To år efter nederlaget på Dybbøl i 1864, hvor hele Sønderjylland mellem Kongeåen og Ejderen tabtes til Preussen, blev der i 1866 under fredsforhandlingerne mellem Preussen og Østrig, indføjet en paragraf 5 i fredstraktaten, ifølge hvilken den nordlige del af Sønderjylland burde afstås til Danmark, dersom befolkningen ved en fri afstemning tilkendegav et ønske om at blive forenet med Danmark. Denne løfteparagraf, som den preussiske stat ikke efterlevede, og som blev afskaffet i 1878, blev genoptaget i forbindelse med våbenhvilen den 11. november 1918, der afsluttede

Forsidebillede: Satelitfoto af Sønderjylland og Sydslesvig med den tydelige markering af grænsen, der skyldes forskellige dyrkningssystemer nord og syd for grænsen. Dermed er den statspolitiske grænse også blevet til en kulturgeografisk grænse.

Første Verdenskrig. Allerede den 23. oktober havde det danske medlem af den tyske rigsdag, H.P. Hanssen, i Rigsdagen i Berlin, rejst kravet om en afstemning om Nordslesvigs genforening med Danmark i henhold til paragraf 5 og folkenes selvbestemmelsesret.

Få dage efter våbenstilstanden blev der 16. og 17. november 1918 afholdt et folkemøde på Folkehjem i Aabenraa. Her vedtog Den nordslesvigske Vælgerforening, den danske befolkningsgruppes politiske forening, en fem punkters resolution, der fastlagde vilkårene for en afstemning om Nordslesvigs tilhørsforhold. Resolutionens fem punkter var følgende:

1.
Nordslesvig skulle opfattes som en helhed, hvor afstemningen skulle foregå samlet.

2.
Nordslesvigs sydgrænse skulle markeres ved en linje, der stort set følger den nuværende grænse.

3.
Alle over 20 år, der var født og hjemmehørende i landsdelen, eller som havde boet dér i mindst 10 år eller som var født i området, men var udvist af magthaverne, skulle have stemmeret.

4.
Der skulle være hemmelig afstemning.

5.
Den mellemste del af Slesvig skulle stemme sognevis om deres nationale tilhørsforhold.

Fastlæggelsen af grænsens forløb

Den grænselinje, som vi i dag opfatter som Danmarks sydgrænse, blev tegnet første gang i 1891 af historikeren Hans Victor Clausen (1861-1938). H.V. Clausen, der var født i Odense, havde siden sin tidlige ungdom været glødende optaget af det tabte Sønderjylland og dets befolknings skæbne. Samtidig var han meget topografisk interesseret. Både i "Landmandsbogen" fra 1891 og i "Håndbog i det nordslesvigske spørgsmåls historie", der udkom i 1901, havde H.V. Clausen markeret en grænse mellem Nord- og Mellemslesvig fra Siltoft i vest, nord om Aventoft, syd om Tønder og videre mod øst til et område syd for Frøslev.

Her standsede linjen, idet H.V. Clausen i 1901 var usikker på, om en fremtidig grænse skulle gå nord eller syd om Flensborg. I tiden mellem 1901 og Første Verdenskrig foretog H.V. Clausen flere rejser langs den linje, som han mente måtte blive den fremtidige grænse, dersom løfteparagraffen blev opfyldt, og han blev stadig mere sikker på, at grænsen i øst skulle gå nord om Flensborg. Denne opfattelse bundede i hans observationer omkring sprog og sindelag i grænseområdet. Det var således H.V. Clausens grænselinje, der kom til at danne grundlag for resolutionen på Vælgerforeningens møde på Folkehjem den 16. og 17. november 1918.

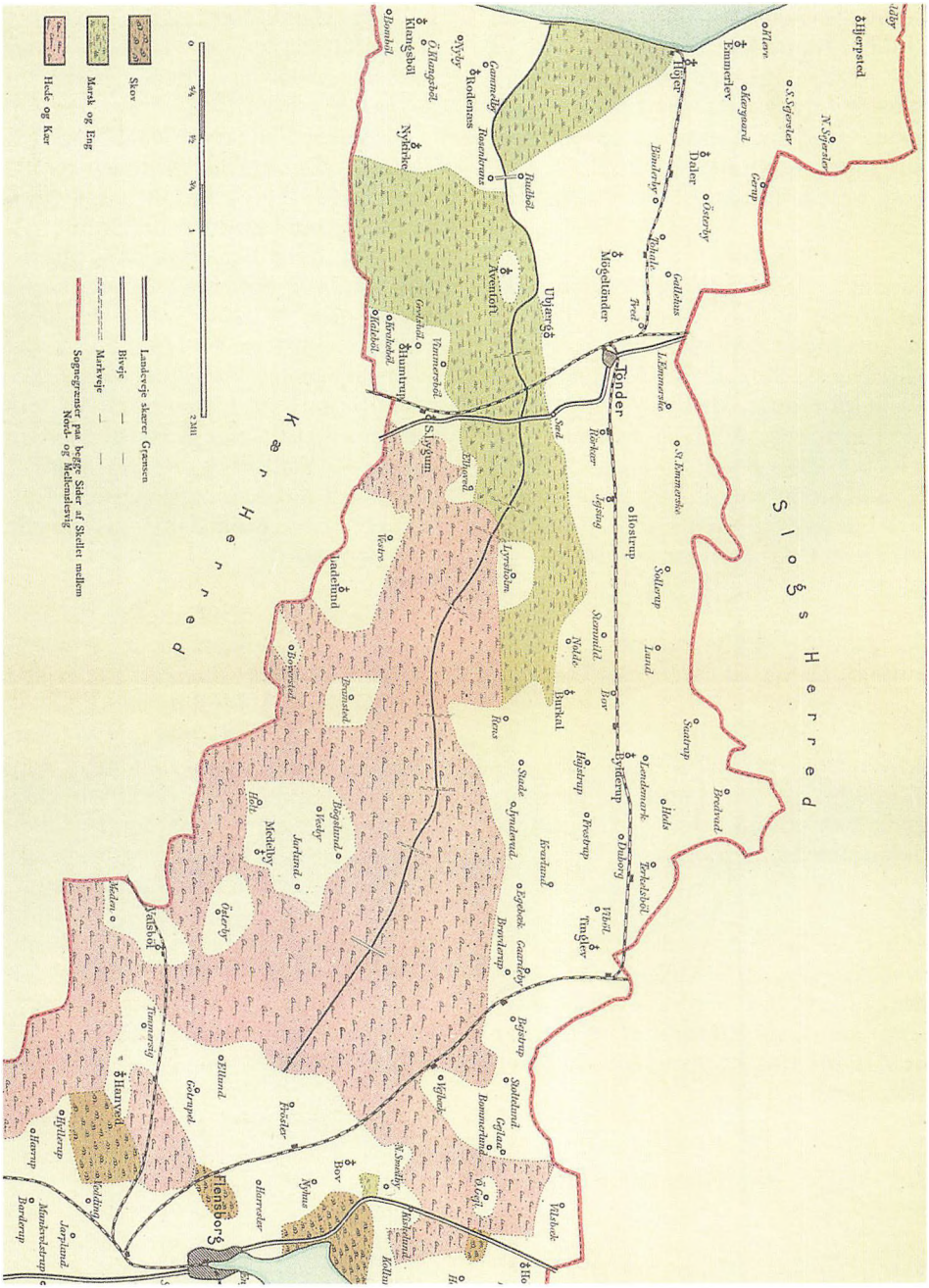

H.V. Clausens kort i "Håndbog i det nordslesvigske spørgsmåls historie", der udkom i 1901 med forslag til en grænsedragning, der baserede sig på omfattende studier af de nationale forhold i Nordslesvig.

H.V. Clausen blev udpeget som den danske regerings sagkyndige under de efterfølgende fredsforhandlinger i Versailles, hvor hans grænselinje blev retningsgivende for de efterfølgende afstemninger.

H.V. Clausen. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Ved folkeafstemningen i første zone den 10. februar 1920 stemte ca. 75% af befolkningen dansk mens ca. 25% stemte tysk. Byerne Aabenraa, Sønderborg, Tinglev, Tønder og Højer havde tysk flertal, foruden det lille sogn Ubjerg, syd for Tønder. Det tyske flertal var især markant i Tønder og Højer. Clausen-linjen blev dog fastholdt som landegrænse. At grænsen skulle gå syd om de to meget tyske byer skyldtes et dansk ønske om, at Vidåens udløb i Vadehavet skulle være dansk. Dette var ikke begrundet i Vidåens økonomiske eller infrastrukturelle betydning, men i, at kontrollen med sluser og diger ved Vidåens udløb ikke måtte kunne udnyttes af tyske myndigheder i en krise- eller krigssituation.

Ved afstemningen i II. zone den 14. marts 1920, hvor optællingen af stemmerne foregik sognevis, havde ingen sogne dansk flertal. Hovedbyen Flensborg havde en dansksindet befolkning på ca. 27%, hvorfor byen tilfaldt Tyskland. At Flensborg tabtes var en stor skuffelse for mange i Danmark.

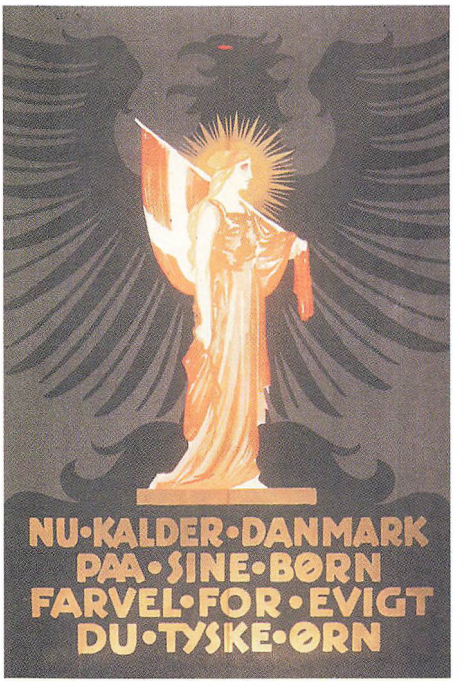

Thor Bøgelunds danske afstemningsplakat, hvor mor Danmark lyser op med den tyske ørn i baggrund. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

En vandring langs grænsen.
Siltoft og Rosenkranz

Det er denne korte landegrænse mellem Danmark og Tyskland, der udgør det kulturlandskab, som vi her vil følge på en tænkt vandretur fra vest til øst.

Vest for landsbyen Rudbøl bøjer grænsen bort fra Vidåen og løber stik vest for at slutte ved den lille landsby Siltoft lige inden for havdiget. I Siltoft følger grænsen vejgrøften langs den ene side af vejen gennem landsbyen, således at beboerne på den danske side ikke kan komme ud på vejen uden at skulle krydse landegrænsen. Et lignende og langt mere kendt forløb har grænsen i landsbyen Rosenkranz, lige syd for Rudbøl. Her går grænsen midt ned gennem gaden og er markeret af grænsesten, nedlagt i asfalten, hvor der på den ene halvdel

Grænsestenen af granit, der midt i vejbanen markerer grænsen mellem Tyskland og Danmark. Foto: Jørgen Toft Jessen.

Den svimlende fornemmelse af at stå med et ben i Danmark og et i Tyskland. Foto: Aage Vibe-Petersen.

Den danske grænse ved Rudbøl/Rosenkranz med grænsestenen nedlagt i vejen foran huset. Foto: Jørgen Toft Jessen.

er indhugget et DR for Tyskland og på den anden et D for Danmark. Hvem har ikke som barn stået med en fod i hvert land og tydeligt fornemmet, hvorledes en landegrænse på en gang er helt usynlig og samtidig opleves som virkelig fysisk.

Carsten Atzen

Et lille husmandssted vest for Rudbøl rummer historien om flugt fra nazisternes Tyskland i 1930'erne. Selve huset ligger i Tyskland, men grænsen går gennem husets have. Her boede i 1930'erne en landarbejder ved navn Carsten Atzen. Carsten Atzen var kommunist og havde af den grund kontakter til antinazister i Nordtyskland. Efter Hitlers magtovertagelse i 1933 hjalp Carsten Atzen mange antinazister over grænsen ved at lade dem passere gennem sit hus og have. Når de nødstedte var kommet nord for haven, fik de af Carsten Atzen at vide, at de skulle gå en lille kilometer stik øst og derefter dreje mod nord. Så ville de snart nå landsbyen Nørremølle, hvor de ville være i relativ sikkerhed. Carsten Atzen blev stukket i slutningen af 1930'erne og måtte tilbringe flere år i en koncentrationslejr. Han overlevede og døde i midten af 1950'erne. Det lille husmandssted ligger der endnu med huset i Tyskland og haven i Danmark.

Ved gaden

De mange inddigninger af området fra 1400-tallets slutning til 1900-tallets slutning og de deraf opståede koge

Carsten Atzens hus vest for Rudbøl, hvor grænsen går midt gennem haven.
Foto: Jørgen Toft Jessen.

har flere gange ændret Vidåens udløb og stederne for læsning og losning af skibe til Tønder. Navnet på den lille landsby "Ved Gaden", lige nord for Rudbøl, tolkes af sprogforskere som en omskrivning af "ved gattet", altså ved udløbet. Dette tyder på, at Vidåens udløb har været her på et tidspunkt efter 1550'erne, hvor hertug Hans den Ældre byggede det dige, vejen mellem Højer og Rudbøl i dag løber på. En af de store kartografer i 1600-tallet, Johannes Meyer fra Husum benævnte på et kort over området stedet Ved Gaden som "Gaate", en betegnelse, der støtter forestillingen om stedet som Vidåens udløb i middelalderen.

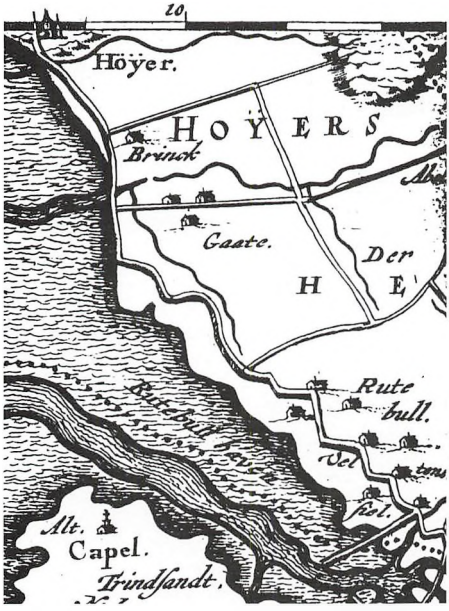

Udsnit af Johannes Meyer kort over Tønder amt med området mellem Højer og Rudbøl i Caspar Danckwerths store beskrivelse af hertugdømmerne "Neue Landsbeschreibung der zwei Hertugthümer Schleswig und Holstein" fra 1652.

Vester Anflod

Et par kilometer øst for Rudbøl ligger en stor gård, bygget om til en haubarg i første del af 1900-tallet af den markante frisiske storbonde Cornelius Petersen. Haubargen brændte desværre i 1950, og gården er i sin nuværende skikkelse kun en svag afglans af sin tidligere storhed, men stadig markant i landskabet. Gården har navn efter Vester Anflod sogn, der gik til grunde under den store stormflod i 1436, og hvis kirke nogle mener har ligget ved hjørnet af landevejen østpå fra Rudbøl til Tønder og vejen fra Rudbøl til Højer, mens andre placerer stedet for kirken længere mod nordvest. Kampesten fra Vester Anflod kirke blev under alle omstændigheder samlet sammen og brugt som synlige byggematerialer i begge korsarme på Højer kirke.

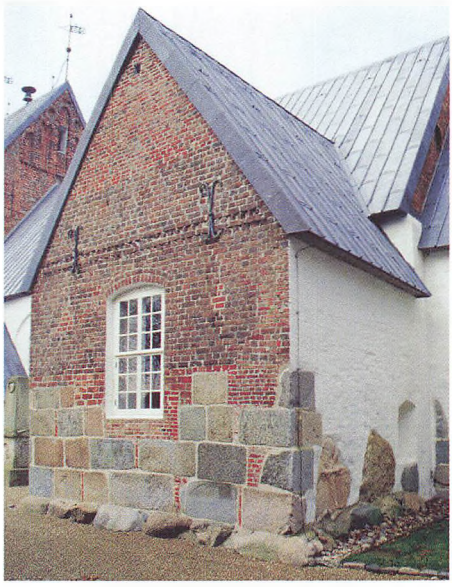

Sydlige korsarm på Højer kirke er bl.a. opført af granitkvadre fra Vester Anflod kirke.

Uttenwarf

Ved Magisterkog syd for Rudbøl-Tønder vejen, på det gamle dige lige nord for Vidåen/grænsen, ligger et par små ejendomme. I en af ejendommene boede den verdensberømte dansk/tyske maler Emil Nolde fra 1916 til 1927. Han kaldte stedet "Uttenwarf", hvilket på plattysk betyder uden værft. Han elskede sit hjem, især fordi stedet i store dele af året var omgivet af vand på alle sider, således at han og hans kone Ada måtte bruge båd for at komme til og fra huset. Da den danske regering fremlagde planerne for marskens afvanding i 1926, protesterede Emil Nolde voldsomt og forsøgte at få myndighederne til at ændre afvandingsplanerne. Han fremlagde endog en skitse til en alternativ plan, men forgæves. Skuffet over ikke at blive hørt, solgte Emil Nolde i 1927 Uttenwarf for at slå sig ned få km syd for grænsen og kun et par kilometer i luftlinje fra Uttenwarf, i Neukirchen sogn, hvor hans hjem og museum "Stiftung Seebüll Ada und Emil Nolde" i dag hører til en af de fineste seværdigheder i Tyskland.

Uttenwarf ligger i dag stort set, som da Emil Nolde boede der. Haven, som han og Ada anlagde i løbet af de 11 år, som de boede der, fastholdes i store træk af husets nuværende ejere.

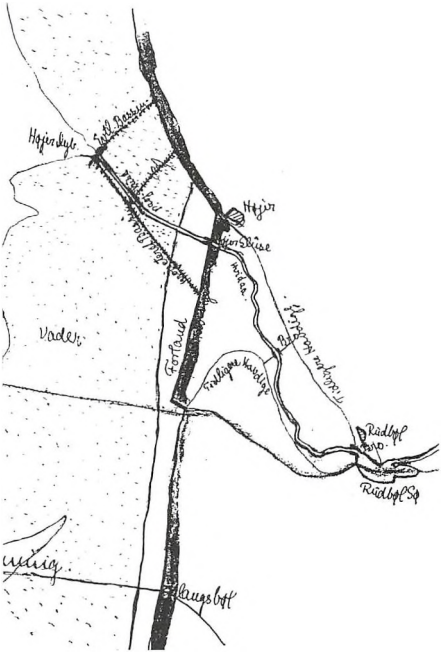

Emil Noldes forslag til en afvandingsplan af Tøndermarsken.

Ejendommen Uttenwarf ved gammel dige, hvor maleren Emil Nolde boede fra 1916 til 1927. Billedet er taget i sommeren 1993. Foto: Bente Schneider.

Aventoft år 2000, voldsomt præget af grænsehandelsbutikker. Foto: Jørgen Toft Jessen.

Ubjerg kirke og et hjørne af præstegården, set fra sydøst, bygget på to værfter. Foto: Jørgen Toft Jessen.

Aventoft

Landsbyen Aventoft er i dag en ikke-international grænseovergang mellem Danmark og Tyskland men ikke desto mindre voldsomt præget af butikker for grænsehandel. Aventoft sogn var et af de sogne langs grænsen, der blev stærkt minimeret ved grænsedragningen i 1920. Næsten 300 ha land af sognets jord blev afstået til Danmark. Sognet var også et af de sogne syd for den nuværende grænse, der havde det største danske mindretal. Aventoft, der er opbygget på små holme i det tidligere Vidådelta, var i hvert fald fra 1700-tallets midte leverandør af kartofler og grøntsager til købstaden Tønder. Desuden levede befolkningen af fiskeri og høst af søkogleaks til tagrør og til fremstilling af måtter, tæpper og sivsko. Fra Aventoft følger grænsen Sønderå, indtil denne løber sammen med Gammelå lidt øst for landsbyen Sæd (ved Elhjem).

Ubjerg og Bremsbøl

På strækningen mellem Aventoft og grænsestationen syd for Sæd, der er international grænseovergang med en smuk, men ret forfalden grænsebygning, opført i bedre byggeskik, ligger et par landsbyer. Af disse er Ubjerg interessant ved tydeligt at være bygget på flere værfter og små naturlige polde (forhøjninger i landskabet). Set fra grænsen ses den lille landsbykirke smukt på sin pold ved siden af præstegården, bygget på et værft. Ubjerg præstegård, der er opført 1674-75, er en af Danmarks ældste præstegårde. Kirken har et spændende bemalet loft, udført i 1747 af brødrene Sönnichsen fra Tønder, der også har malet det langt mere kendte loft i Møgeltønder kirke. Kirkegården er ikke reguleret og har derfor alle gravsten stående ved gravenes vestende med skriftsiden mod øst. Dette giver kirkegården et meget oprindeligt præg.

Lige syd for Ubjerg ligger landsbyen Bremsbøl, der består af en række gårde, hver bygget på sit værft, således som det har været skik i hele marskområdet, siden bebyggelsen af marsken begyndte omkring 1100.

Sæd

Landsbyen Sæd ligger få kilometer sydøst for Tønder og ca. en kilometer nord for den nuværende grænse. Hvis man fra landsbyen følger den gamle vej mod Husum, støder man, i udkanten af byen på venstre side på en lav rektangulær sten, der står i et lille anlæg. Indskriften på stenen er blevet eroderet bort af vejr og vind, men historien om stenens herkomst kan stadig fortælles. Stenens indskrift lød således: "På dette sted er af bødlen henslæbt og nedgravet legemet af Karen Chrestens fra Sæd, fordi hun i året 1712 ved gift har begået et forbandet mord på sig selv og sine fire børn".

Indskriften tyder på en hjerteløs kvindes grusomme udåd, men sandheden er den, at Karen Chrestens, af fortvivlelse over sin families håbløse kår samt sin mands slægtninges mangel på hjælp, blev sindssyg. Derfor greb hun en opstået chance til at skaffe sig "rottekrudt", som hun blandede i en grød, som hun kogte til sine sultne børn. De tre ældste, tre drenge på henholdsvis ti, otte og fem år spiste så meget af grøden, at de straks døde. Det mindste barn, en lille pige på et par år, kunne ikke lide maden og spiste kun lidt. Resten af grøden, som Karen selv spiste, var ikke tilstrækkelig til straks at slå hende selv og pigen ihjel. De to døde først næste dag, efter at Karen Chrestens havde aflagt fuld tilståelse for sin fortvivlede handling. Skønt to lokale præster gik i forbøn for Karen, besluttede Tønders provst, at kun de fire børn skulle have en kristen begravelse på Ubjerg Kirkegård. Karen Chrestens lig blev der imod slæbt gennem byen af bødlen og kulet ned ved alfarvej. Over hendes grav sattes skamstøtten for at minde vejfarende om hendes skændselsgerning. I dag får vi dog mere ondt af den stakkels kvinde, hvis håbløse og fortvivlede situation fik hende til at dræbe sine børn og sig selv.

Skamstøtten over Karen Chrestens i Sæd. Foto: Jørgen Toft Jessen.

Mellem Sæd og Rens

Vejen mellem Sæd og Rens løber nogle hundrede meter nord for grænsen gennem et område, der er meget tyndt befolket. Grænsen følger her Gammelå til Skelbækkens udløb i Gammelå, hvorefter Skelbækken danner grænsen til få kilometer vest for Sofiedal. Det er i dag vanskeligt at forestille sig, at hele dette område i 1500-tallet var dækket af tætte skove. Hertug Hans den Yngre, der blandt andet havde Tønder som sit område, yndede at gå på jagt i de store skovområder, og han valgte i 1569 at opføre et jagtslot, Grøngård, et par kilometer nord for Lydersholm.

Slottet, der stod færdigt i 1570, synes efter fund af bygningsrester at dømme at have været et meget smukt renæssanceslot med fine sandstensdetaljer i det røde murværk. Dets bygmester formodes at have været Hercules von Oberberg. Hertug Hans opholdt sig ofte på slottet. Men da han ved sin død i 1580, ikke efterlod sig arvinger, overgik hans område og også Grøngård Slot til broderen, Adolf, der i forvejen var hertug over Gottorp. Hertug Adolf brugte aldrig slottet, og heller ikke hans arvinger anvendte det. Det forfaldt og blev nedrevet i 1648. Slottets placering blev i 1946 fundet af en lokal skolelærer Leick, og dets fundament er siden blevet frilagt gennem flere udgravninger, foretaget af Nationalmuseet.

Grøngårds frilagte fundament, set fra parkeringspladsen ved vejen fra Jejsing til Lydersholm. Foto: Jørgen Toft Jessen.

Gendarmhus med to boliger en kilomenter vest for Lydersholm. *Foto: Jørgen Toft Jessen.*

Gendarmboligerne langs grænsen

Da grænsen i 1920 var blevet lagt fast, kom en ny gruppe tjenestemænd til grænseområdet, nemlig grænsegendarmerne. Det var deres arbejde at patruljere langs den nye grænse for at forhindre illegal transport over grænsen, den gang især af smuglervarer. For at kunne tiltrække mænd til dette arbejde blev der langs hele grænsen opført dobbelthuse, de såkaldte gendarmboliger. Disse dobbelthuse var opført i en smuk nyklassicistisk stil, og selv om de fleste nu er solgt til private, findes der langs grænsen ikke så få af disse karakteristiske huse, hvis eksteriør er så intakt, at de med lethed kan opleves af den opmærksomme rejsende. Et smukt eksempel på et af disse dobbelthuse kan ses et par kilometer vest for Lydersholm ved den lille vej, der løber få hundrede meter nord for grænsen. Andre gendarmhuse kan for eksempel ses i landsbyen Rens.

Koloniststederne Christianshåb ved Lille Jyndevad og Sofiedal syd for Kragelund Mose

For at få opdyrket de mest befolkningstynde områder af de to sogne langs den midterste del af den nuværende grænse, Burkal og Tinglev, påbegyndte kong Frederik V en koloniseringspolitik i 1761.

Ved Lille Jyndevad oprettedes en koloni på fem gårde. Kolonisterne kom fra Würtemberg, hvor der fra dansk side var blevet sat en agitation

Kolonistejendom ved Sofiedal. Foto: Jørgen Toft Jessen.

i gang. Kolonisterne blev lokket til landet med løfte om 40 ha jord, et hus med løsøre samt en besætning på to heste, en ko, to får samt en plov og en harve. Kolonisterne skulle til gengæld binde sig til en fæstetid på 20 år. I den tid skulle de være fritaget for skatter, militærtjeneste og militær indkvartering. I agitationen fortalte man ikke, at de 40 ha land var nøgen hede, hvilket gjorde, at flere af kolonisterne snart rejste igen. Kolonien ved Lille Jyndevad fik navnet Christianshåb efter Frederik V's søn, den senere Christian VII. Lidt længere mod øst grundlagdes et par år senere kolonien Sofiedal, opkaldt efter Frederik V's mor, dronning Sophie Magdalene, med 20 kolonistfamilier. Kolonisthusene, der blev opført, eksisterer for en dels vedkommende endnu, og flere steder er de så lidt ombyggede, at deres karakteristiske udseende er bevaret.

Frøslevlejren og Frøslevlejrens Museum

I sommeren 1944 oprettede den tyske besættelsesmagt i Frøslev Plantage en lejr til internering af fængslede modstandsfolk og politisk uønskede personer. I august 1944 stod lejren, en barakby, færdig, og de første 700 danske fanger blev overført til Frøslevlejren fra Horserødlejren og forskellige fængsler i Danmark. Lejren var indrettet til ca. 1.500 fanger, men den tyske besættelsesmagt blev i krigens sidste år ved med at indsætte danske

Frøslevlejren, der blev oprettet i 1944 i et forsøg på at undgå deportationer til tyske lejre. Lejren var indrettet til at huse godt 400, men da belægningen var højest, var der anbragt omkring 7.000 i lejren. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

fanger i lejren, hvilket gjorde at lejren ved befrielsen rummede mere end 5.000 fanger. Godt halvandet tusind af de fanger, der i de ni måneder, som Frøslevlejren fungerede under den tyske besættelse, blev sendt videre til tyske koncentrationslejre. Af disse døde omkring 600.

Efter maj 1945 blev lejren overtaget af den danske stat, nu under navnet Fårhuslejren. Her indsattes medlemmer af det tyske mindretal sammen med landsforrædere, og man skelnede i de overophedede måneder efter krigen ikke så nøje mellem hvem, der havde udøvet fædrelandsskadelig virksomhed og hvem, der tilhørte tyske familier. Lejren var i brug indtil 1949, hvorefter den overgik til forsvaret under navnet Padborglejren.

I 1969 blev der indrettet et museum for Frøslevlejren i en af barakkerne samt i lejrens vagttårn. Museet, der er en del af Danmarks Frihedsmuseum under Nationalmuseet, råder i dag over to barakker og formidler besættelsestidens historie gennem sine permanente samlinger og gennem særudstillinger.

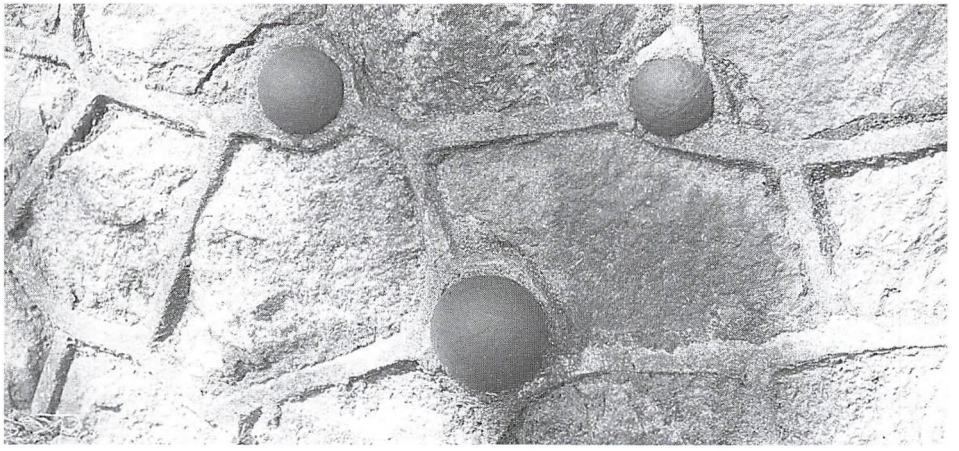

Kanonkugler fra slaget ved Bov indmuret i havemur, Hærvejen 1, Bov. Foto: N.P. Lund-Jensen.

Frøslevlejren, som den ser ud i dag. Foto: Jørgen Toft Jessen.

Bov

Næsten bygget sammen med Padborg ligger Bov, der er en gammel landsby. Det, som Bov i dag især huskes for i nationalhistoriske kredse, er den første træfning i krigen 1848-50, der fandt sted den 9. april 1848. Her vandt danskerne en overvældende sejr over de slesvig-holstenske tropper. Sejren skyldtes især, at den danske hærenhed var på ca. 10.000 mand, ca. 4.000 flere end slesvig-holstenerne.

Bov rummer et smukt lille landbrugsmuseum i en af landsbyens ældste gårde "Oldemors Toft". Navnet menes at være en omskrivning af "Volmers Toft" (Valdemars Toft), der nævnes første gang i 1472. Den danske konge, Christian IV, boede flere gange på Oldemors Toft, når han foretog sine hyppige rejser rundt i riget. Dette ses af, at han har dateret flere af sine breve på gården.

Frøslev Kros ejer gennem mange år var Karsten Thomsen (1837-1885). Karsten Thomsen er kendt som en af de betydeligste sønderjyske digtere, der har skrevet på dialekt. Flere af hans digte har fået melodier og synges flittigt i forbindelse med sammenkomster i landsdelen. Blandt de mest elskede er "Det er så køhnt, det er så dejle" og "I Synnerjyllan de' er æ føj".

Speditionsbyen Padborg

Man kan uden at ryste på stemmen sige, at speditionsbyen Padborg er det mest markante moderne resultat af grænsedragningen i 1920. Padborg er siden 1920 vokset frem på bar mark lige syd for Bov by, det gamle centrum i Bov sogn. Padborgs byplan viser tydeligt, at byen er en nydannelse. Hovedparten af Padborgs befolkning har gennem byens korte levetid været beskæftiget med transport, med servicering af de transportbeskæftigede eller med grænseadministration. Man kan ikke sige, at Padborg er en smuk by, men som nyskabelse ved en landegrænse, er den et interessant studium. Man kan derfor også være bekymret for Padborgs fremtidsmuligheder i et Europa uden toldgrænser.

Luftfoto af Padborg i midten af 1970'erne. Foto: Sønderjyllands amt/ Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Grænsestationen ved Kruså. *Foto: Jørgen Toft Jessen.*

Kruså landsby og Kruså grænseoverfartssted

I modsætning til Padborg er Kruså, der i dag mest kendes som international grænsestation, en gammel landsby, der i middelalderen bestod af en større og to mindre gårde. Til Krusås største gård hørte ret store jordtilliggender, blandt andet det område, hvor Christian IV ved Krusåen anlagde en hammermølle, Kobbermølle. Da bebyggelsen omkring grænseovergangen tog fart, skete udbygningen af byen Kruså især ved inddragelse af Krusågårds jorder.

Grænseovergangsstedet ved Kruså er et af de kulturmiljøer, som bør bevares under en eller anden form. Foreløbig er det dog vanskeligt at skabe forståelse for, at bevaringsværdige kulturmiljøer ikke nødvendigvis altid er smukke i æstetisk forstand.

1920-grænsens videre forløb

Turen langs den landegrænse, der blev en realitet ved afstemningerne i 1920, er slut. Grænsen løber øst for Kruså gennem Flensborg Fjord, der danner en naturlig grænse. Langs den danske side af Flensborg Fjord er den tidligere gendarmsti blevet genetableret som en markeret vandringssti fra Kollund til Egernsund. Stien udgør en smuk spadseremulighed, som man kan foretage i små bidder eller som samlet vandring over flere dage. Det er Kulturmiljørådet for Sønderjyllands Amts håb, at gendarmstien langs med landegrænsen af 1920 vil kunne genetableres på hele strækningen mellem Kruså og Siltoft som en markering af den eneste landegrænse i verden, fastlagt ved en folkeafstemning, der har været gældende i næsten et århundrede.

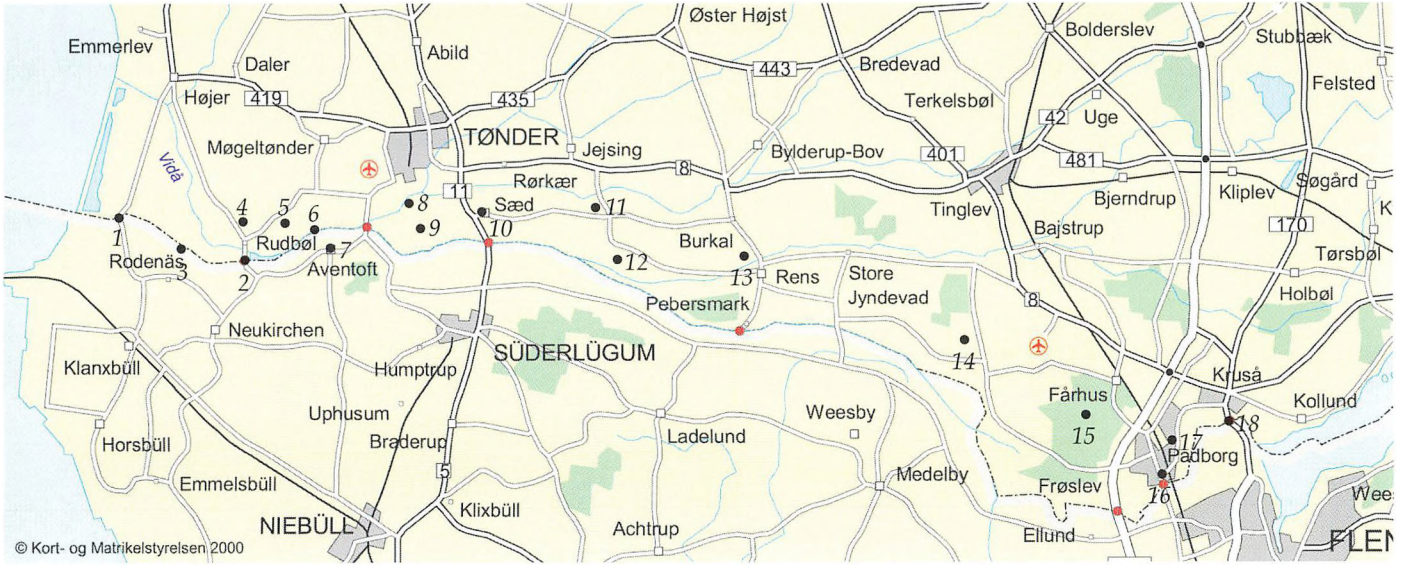

1. *Siltoft*
2. *Rudbøl*
3. *Carsten Atzens hus*
4. *Ved Gaden*
5. *Vester Anflod*
6. *Uttenwarf*
7. *Aventoft*
8. *Ubjerg*
9. *Bremsbøl*
10. *Sæd*
11. *Grøngård*
12. *Gendarmbolig ved Lydersholm*
13. *Kolonisthuse ved Lille Jyndevad*
14. *Kolonisthuse ved Sofiedal*
15. *Frøslevlejrens Museum*
16. *Padborg*
17. *Bov*
18. *Kruså*

Pjecen er udgivet december 2000 af "Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd for Sønderjyllands amt"

Redaktion: Kulturmiljørådet
v/cand.mag. Kim Furdal
Tekst:
Museumsinspektør Inger Lauridsen, Tønder

Pjecen er sat med Palatino og trykt hos Vizuel, Haderslev

Litteratur:

J. P. Trap: Danmark, 5. udg, Bind X,2, Tønder Amt, 1966.
samt Bind X,3, Aabenraa og Sønderborg Amter, 1967.

Henrik Becker-Christensen (red.): Grænsen i 75 år 1920-75, Aabenraa 1995.

Lorenz Rerup: Slesvig-Holsten efter 1830, Politikens Danmarkshistorie, 1981.

H. E. Sørensen: Langs grænsen, Skærbæk 1982.

Det Regionale faglige Kulturmiljøråd for Sønderjyllands amt er oprettet af Energi- og Miljøministeriet 1998 ifølge lov om Regionale faglige Kulturmiljøråd. Kulturmiljørådets arbejde er at rådgive offentlige myndigheder, foreninger, institutioner og andre i Sønderjyllands amt vedrørende fortidsminder, fredede og bevaringsværdige bygninger og bymiljøer, landskabshistorie og kulturhistoriske sammenhænge i Sønderjylland.

Kulturmiljøet i det åbne land og i byerne er en menneskeskabt billedbog, hvor vores historie er aflejret. Kan man aflæse bogen, er den tilgængelig, hvad enten vi færdes i bil på Als eller bruger ferien på Lakolk. Formålet med Kulturmiljørådets arbejde er derfor at sætte fokus på de mange kendte og på de mere upåagtede bevaringsværdige kulturmiljøer i landsdelen, så bogen også kan læses af de kommende generationer. Med udgivelsen af dette hefte ønsker Kulturmiljørådet for Sønderjyllands amt at fortælle historien bag et af Sønderjyllands mange bevaringsværdige kulturmiljøer.

Henvendelse til Kulturmiljørådet vedrørende kulturmiljøer i Sønderjylland kan ske til rådets sekretariat: Sønderjyllands amt, Kultursekretariatet, Skelbækvej 2, 6200 Aabenraa eller til dets formand, cand.mag. Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf.: 74 62 58 60.